

Få innbyggere, to skriftspråk

Eyvind Fjeld Halvorsen

vertaling E. Waumans

e. waumans

www.littomnor.be

info@littomnor.be

I mange land taler og skriver befolkningen flere forskjellige språk. Av og til skjer det at brukere av ulike språk kommer opp i konflikter, og når konfliktene tilspisser seg, som de ofte gjør i vår ufullkomne verden, ender det gjerne med at massemediene omtaler dem, og det viser seg da at både massemediene og publikum i land uten språkproblemer har svært vanskelig for å forstå hva det egentlig er folk krangler om når det bare er språk det gjelder.

Det lar seg nok gjøre å forklare motsetningen mellom nederlandsk og fransk i Belgia, eller hvorfor minoriteter som taler baskisk i Spania, frisisk i Nederland eller gælisk i Skottland kjemper for å bevare sitt spesielle språk. Det er verre for utlendinger å begripe hvorfor nordmennene, som for 150 år siden ikke hadde noe eget skriftspråk, men greide seg godt med dansk, i løpet av de siste hundre årene for sikkerhets skyld har skaffet seg to norske språk. Meningen med denne artikkelen er å forsøke å forklare dette paradoksale forholdet.

Ingen språkgrenser

Av de litt over fire millioner innbyggere i Norge har over 95 prosent norsk som morsmål. Alle som taler norsk, enten det nå er en lokal talespråkvariant (dialekt) eller ett av de to standardspråkene, blir forstått av andre nordmenn. Det er naturligvis slik i Norge som i andre land at ikke alle forstår andre like godt, særlig fins det folk i hovedstaden som påstår at de har vanskeligheter med å skjønne landsmenn fra utkantstrøk, mens de som bor i utkantstrøkene ikke har problemer

Er zijn veel landen waar er verschillende talen gesproken en geschreven worden. Nu en dan ontstaan er dan conflicten tussen de gebruikers van de verschillende talen en wanneer de conflicten op de spits gedreven worden, zoals vaak gebeurt in onze onvolmaakte wereld, is het resultaat gewoonlijk dat de massamedia erover berichten. Dan blijkt dat zowel de massamedia als de mensen uit landen zonder taalconflicten het moeilijk hebben om te begrijpen waarover er nu eigenlijk ruzie gemaakt wordt wanneer het "maar" over taal gaat.

Zo moeilijk is het niet om het conflict tussen Nederlands en Frans in België te verklaren, of om uit te leggen waarom de minderheden die Baskisch (Spanje), Fries (Nederland) of Gaelic (Schotland) spreken zich inzetten voor het behoud van hun eigen taal. Het is voor buitenlanders moeilijk om te begrijpen waarom de Noren, die 150 jaar geleden nog geen eigen schrijftaal hadden, en zich toen probleemloos van het Deens bedienden, er in de loop van de laatste honderd jaar in geslaagd zijn twee Noorse talen te creëren. De bedoeling van dit artikel is deze paradoxale situatie te verklaren.

Geen taalgrenzen

Meer dan 95 procent van de iets meer dan vier miljoen inwoners van Noorwegen heeft Noors als moedertaal. Al wie Noors spreekt, of het nu een lokale spreektaalvariant (dialekt) is, of één van de twee standaardtalen, wordt door de andere Noren begrepen. Natuurlijk is het in Noorwegen zoals in alle andere landen: niet iedereen begrijpt alle anderen even goed. Vooral mensen uit de hoofdstad beweren dat het voor hen moeilijk is om landgenoten uit afgelegen gebieden te verstaan, terwijl zij die daar wonen geen probleem hebben met de

med å forstå hovedstadens språk. Virkelige språkgrenser fins ikke i de områdene hvor det blir snakket norsk, derimot er minoritetsspråket samisk¹ ikke beslektet med norsk, og det er uforståelig for norsktalende som ikke har lært det.

Det eksisterer to offisielle norske skriftspråk, bokmål og nynorsk². De er likestilte, dvs. de blir begge brukt i offentlig administrasjon, i skole, kirke og i radio og fjernsyn. Det blir utgitt bøker, tidsskrifter og aviser på begge språk. Innbyggerne i lokalsamfunnene bestemmer selv hvilken språkform som skal være undervisningsspråk i den skolen de sender barna sine til. I offisiell terminologi blir undervisningsspråket betegnet som hovedmål og det andre språket som sidemål. Elevene leser tekster på sidemålet også, og i videregående skoler skal de kunne skrive på sidemålet. Dette henger blant annet sammen med at offentlig ansatte har plikt til å besvare brev i den målform som brevskriveren ønsker.

398.170 elever i barne- og ungdomsskolen hadde skoleåret 1995-96 bokmål som hovedmål, mens 79.104 hadde nynorsk³. Alle byer har bokmål som hovedmål, og det samme gjelder for de forholdsvis tett befolkede områdene omkring Oslofjorden, og i lavlandet innover på Østlandet. Nynorsken dominerer i fjordbygdene langs vestkysten og i fjellbygdene inne i landet. Reglene om valg av opplæringspråk, og om eventuelt skifte av opplæringspråk, er fastsatt ved lov.

Bokmål dominerer

Den prosentvise fordelingen av skolespråkene har vært temmelig stabil i de siste 15-20 år, men det betyr ikke at det hersker fullkommen fred og harmoni

taal van mensen uit de hoofdstad. Echte taalgrenzen zijn er niet in de gebieden waar Noors gesproken wordt. De taal van de Samische minderheid¹ daarentegen is geen verwante taal, en niet te verstaan voor Noren die ze niet geleerd hebben.

Er bestaan twee officiële Noorse schrijftalen: Bokmål en Nynorsk². Ze hebben dezelfde status, d.w.z. ze worden allebei gebruikt in de overheidsdiensten, op school, in de kerk en op de radio en de televisie. Er worden boeken, tijdschriften en kranten uitgegeven in beide talen. De lokale bevolking beslist welke taal gebruikt wordt in de school waar ze haar kinderen naartoe zendt. In de officiële terminologie wordt de taal waarin het onderwijs gegeven wordt, "hovedmål" ("hoofdtal") genoemd en de andere taal "sidemål" ("tweede taal"). De leerlingen lezen ook teksten in de tweede taal, en in het voortgezet onderwijs moeten ze die taal ook kunnen schrijven. Dat hangt ondermeer samen met de verplichting voor ambtenaren om brieven te beantwoorden in de taal waarin ze geschreven zijn.

398.170 leerlingen in het basisonderwijs hadden in het schooljaar 1995-96 Bokmål als "hovedmål" tegenover 79.104 voor Nynorsk³. In alle steden is Bokmål "hovedmål" en dat geldt ook voor de relatief dichtbevolkte gebieden rond de Oslofjord en het Oost-Noorse laagland. "Nynorsk" domineert in de fjorden aan de westkust en in het bergachtige binnenland. De regels voor de keuze van de onderwijstaal en het eventueel wijzigen daarvan zijn wettelijk vastgelegd.

Bokmål domineert

De procentuele verhouding tussen de twee talen is de jongste 15-20 jaren vrij stabiel gebleven, maar dat betekent niet dat ze in volkomen vrede en harmonie met elkaar

mellom de to språkformene. Med det styrkeforholdet mellom språkene som proportsatsene gir uttrykk for, er det klart at bokmålet dominerer, som det alltid har gjort. De store avisene, ukebladene og trivallitteraturen er dominert av bokmål, og i og med at byene og de fleste av industriområdene har bokmål som opplæringsmål, dominerer denne språkformen også i forretningslivet og i reklamen. Bokmålet har utviklet seg av den form for dansk som ble brukt i utvungen tale av embetsmenn i Norge og av ledende kretser i byene, og det hadde derfor prestisje, som felles talemål for folk med høyere utdanning og aspirasjoner. Det har den samme funksjon som normaltalespråk i andre land, også som statussymbol.

Norsk språkråd

Nynorsken dominerer først og fremst i strøk hvor befolkningen er stabil og de fleste taler sin tradisjonelle lokale dialekt. Normalisert nynorsk er dermed vanligvis ikke talespråk i de lokalsamfunnene hvor det er skolespråk, det er hovedsaklig der hvor folk fra forskjellige deler av landet kommer sammen at normalnynorsk talemål er i bruk.

I alle nordiske land fins det nå organer som tar seg av den nasjonale språkrøkt. I Norge heter organet Norsk språkråd, og det har 38 medlemmer, halvparten fra hver av de to språkleirene. Rådet har som oppgave å fremme gjensidig toleranse og respekt mellom alle som bruker norsk språk i en eller annen form, og å drive med praktisk språkarbeid – rettskrivning, terminologiarbeid, rådgivning osv. Reglene om saksbehandling er slik utformet at spørsmål som bare eller hovedsaklig gjelder det ene språket blir avgjort av representantene for dette uten

leven. De percentages geven aan dat Bokmål domineert, en dat is altijd zo geweest. In de grote kranten, de weekbladen en de ontspanningsliteratuur is het Bokmål dat de overhand heeft, en daar in de steden en in de meeste industriegebieden het Bokmål als onderwijs- en opleidingstaal fungeert, domineert het ook het zakenleven en de reclame. Bokmål heeft zich ontwikkeld uit het type Deens dat in Noorwegen door de ambtenaren en de leidinggevenden in de steden in de informele omgang met elkaar gebruikt werd en ging derhalve door voor de taal van wie hoger opgeleid was en ambitie had. Het heeft de functie en het prestige die de gestandaardiseerde spreektaal in andere landen heeft.

Norsk språkråd ("De Noorse taalraad")

Het Nynorsk domineert vooral in die gebieden waar de bevolking stabiel is en de meerderheid het traditionele lokale dialekt spreekt. Gestandaardiseerd Nynorsk is daarom gewoonlijk niet de omgangstaal daar waar het op school gebruikt wordt; het wordt vooral gesproken daar waar mensen uit verschillende landsdelen elkaar ontmoeten.

Alle Noordse landen hebben nu instanties die zich bezighouden met de zorg voor de landstaal. In Noorwegen is dat "Norsk språkråd" met 38 leden, 19 voor elk van de twee "kampen." De taak van Norsk språkråd is tweeledig: hij moet de wederzijdse verdraagzaamheid en het respect voor al wie een of andere variant van het Noors spreekt bevorderen, en zich buigen over praktische taalkwesties: spelling, terminologie, taaladvies enz. In de praktijk is de regeling dat kwesties die uitsluitend of hoofdzakelijk betrekking hebben op één van de twee soorten Noors, behandeld worden door wie die taal vertegenwoordigen, zonder inmenging van de

innblanding fra den andre halvparten av Rådet.

Historisk bakgrunn

Når språksituasjonen i Norge er såpass spesiell, har det sin forklaring i landets og alle de nordiske lands historie. Språkene i de tre "sentralnordiske" landene, Danmark, Norge og Sverige, er så like at innbyggerne stort sett forstår hverandre og bruker sine egne språk når de snakker med folk fra de andre landene. Det kommer av at språkene har utviklet seg fra et fellesnordisk språk, og at utviklingen stort sett har fulgt samme linje i hele den sentrale delen av Norden⁴.

For 1000 år siden, da nordiske nybyggere slo seg ned både i Russland og Vesteuropa, og på øyene i Atlanterhavet fra Orknøyene og Shetland til Grønland, ble det samme fellesnordiske språket talt over hele området. De dialektforskjellene som fantes, var bagatellmessige, og langt mindre enn de dialektforskjellene som eksisterer i hvert enkelt av de nordiske land i dag.

Sterkt Danmark

Språkene forandret seg sterkt i seinmiddelalderen, og de fleste forandringene begynte i landet som lå lengst sør, Danmark, og spredde seg nordover, som bølger i vann. Norge lå lengst borte fra Danmark, og derfor beholdt norsk språk det fellesnordiske preget lengst.

De nordiske landene ble kristnet i tiden 900-1100, og med den nye religionen kom også skriften. I Norge ble nasjonalspråket tatt i bruk som skriftspråk før 1100, kanskje etter mønster fra England, mens Danmark og

andere helft van de raad.

Historische achtergrond

De verklaring voor de redelijk bijzondere taalsituatie in Noorwegen is historisch. De talen van de "centrale" Scandinavische landen (Denemarken, Noorwegen en Zweden) lijken zo goed op elkaar dat de inwoners ervan elkaar gewoonlijk kunnen verstaan en hun eigen taal gebruiken wanneer ze met mensen van een van de twee andere landen spreken. De reden hiervoor is dat die talen zich ontwikkeld hebben uit een gemeenschappelijke noordse taal en dat de ontwikkeling in grote trekken dezelfde lijn gevolgd heeft in heel het centrale deel van Scandinavië⁴.

1000 jaar geleden vestigden noordse kolonisten zich in Rusland, in West-Europa, en ook op de eilanden in de Atlantische Oceaan, van de Orcaden en de Shetlandeilanden tot op Groenland. Ze spraken toen allemaal dezelfde taal. De verschillen qua dialect waren erg klein en veel kleiner dan de dialectverschillen die nu in ieder van de Scandinavische landen afzonderlijk bestaan.

Sterk Denemarken

De talen ondergingen aanzienlijke veranderingen in de late Middeleeuwen, en de meeste wijzigingen begonnen in Denemarken, het land dat het zuidelijkst lag en verspreidden zich dan golfsgewijs noordwaarts. Noorwegen lag het verst van Denemarken af en daarom behield het Noors de oorspronkelijke gemeenschappelijke karakteristieken het langst.

De noordse landen werden tussen 900 en 1100 gekerstend en met de nieuwe godsdienst kwam ook het geschreven woord. In Noorwegen werd de daar gesproken taal, misschien in navolging van Engeland, al voor 1100 als schrijftaal gebruikt. In Denemarken

Sverige brukte latin som administrasjonsspråk i den første tiden etter kristningen. Først på 1200- og 1300-tallet ble dansk og svensk tatt i bruk som skriftspråk, på en tid da særlig dansk hadde utviklet seg ganske langt bort fra det fellesnordiske grunnlaget.

Gjennom hele middelalderen var Danmark politisk og økonomisk den sterkeste makt i Norden, og i perioden fra ca. 1400 til ca. 1520 forsøkte de danske herskere å samle de tre landene til et stort nordisk rike, styrt fra Danmark. Naturlig nok kom dansk språk til å spille en stor rolle som administrasjonsspråk i dette riket, og fra omkring 1500 er dansk administrasjonsspråk i Norge. Omkring 1520 brøt Sverige definitivt ut av den nordiske storstaten, men Norge fortsatte å være en del av den helt fram til 1814. Hele tiden var dansk skriftspråk i landet.

Skilt fra Danmark

Det dansk-norske monarki hadde vært alliert med Napoleon siden 1807, og i 1814, ved oppgjøret etter Napoleons nederlag, ble Norge skilt fra Danmark og forent med Sverige, som hadde deltatt i koalisjonen mot Napoleon. Unionen med Sverige kom til å vare til 1905. De to rikene ble administrert hver for seg, og administrasjonsspråket i Norge fortsatte å være dansk. Embetsmennene, enten de var norske eller danskfødte, hadde fått sin universitetsutdannelse i Danmark, men i 1811 ble det opprettet et nytt universitet i Kristiania (Oslo), og de som ble voksne i tiden etter 1814, hadde derfor fått hele sin utdannelse i Norge.

De aller fleste nordmenn i begynnelsen av 1800-tallet snakket sin lokale dialekt. Embetsmenn og et fåtallig lederskikt i byene snakket et norskpreget dansk, og

en Zweden echter werd in de eerste periode na de kerstening het Latijn de bestuurstaal. Pas in de 13de en de 14de eeuw werden Deens en Zweeds ook geschreven talen – in een periode waarin het Deens zich al aanzienlijk verwijderd had van de gemeenschappelijke Scandinavische basis.

De hele Middeleeuwen lang lag het politieke en het economische zwaartepunt van Scandinavië in Denemarken, en van ongeveer 1400 tot ongeveer 1520 probeerden de Deense heersers de drie landen samen te brengen in één groot Scandinavisch rijk, dat vanuit Denemarken bestuurd werd. In dat rijk was een grote rol weggelegd voor het Deens als bestuurstaal, en rond 1500 werd het de bestuurstaal in Noorwegen. Rond 1520 maakte Zweden zich los uit de grote Scandinavische staat, maar Noorwegen bleef er deel van uitmaken helemaal tot in 1814. Al die tijd was het Deens er de schrijftaal.

De breuk met Denemarken

Het Deens-Noorse koninkrijk stond sinds 1807 aan de kant van Napoleon, en in 1814, na diens nederlaag, werd Noorwegen van Denemarken losgemaakt en verenigd met Zweden, dat deel had uitgemaakt van de coalitie tegen Napoleon. De unie met Zweden duurde tot in 1905. De twee landen werden afzonderlijk bestuurd, en in Noorwegen bleef het Deens de bestuurstaal. De ambtenaren, of ze nu in Noorwegen of in Denemarken geboren waren, hadden hun universitaire opleiding in Denemarken gekregen. Maar in 1811 werd er een nieuwe universiteit opgericht in Kristiania (Oslo), en wie na 1814 volwassen werd, had daarom heel zijn opleiding in Noorwegen gekregen.

De overgrote meerderheid van de Noren sprak in het begin van de negentiende eeuw het plaatselijke dialect. De ambtenaren en een kleine groep leidinggevende figuren spraken

skrev stort sett korrekt dansk, men alle norskfødte kjente også et spesielt norsk ordforråd, særnorske ord fra norsk arbeidsliv og norsk natur. Mange vekslte vel den gang som nå mellom dialekt og mer normalisert tale.

De som begynte å studere ved det nye universitetet i tiden etter 1814 var opptatt av de nasjonalistiske ideene som grodde fram overalt i Europa i forbindelse med den franske revolusjon og Napoleonskrigene, og av de romantiske strømningene og interessen for nordisk fortid i samtidens danske litteratur. De nasjonalistiske strømningene førte med seg en kraftig trang til selvhevdelse. Et utslag av denne selvhevdelsen var planen om å skape et selvstendig norsk språk. Den diskusjon som ble ført om denne tanken, var karakteristisk nok mer opptatt av hvordan et norsk språk skulle skapes enn av spørsmålet om det var nødvendig å ha et selvstendig norsk språk. Det var vesentlig to muligheter som ble drøftet. Den ene var å fornorske det danske skriftspråket gjennom opptak av norske elementer fra talespråket. Den andre og mer radikale løsningen var å lage et nytt skriftspråk ved å ta utgangspunkt i en "god", dvs. konservativ norsk dialekt.

Fra landsmål til nynorsk

Tanken om å skape et nytt norsk skriftspråk ble tatt opp av Ivar Aasen (1813 - 96). Han var bondesønn fra Vest-Norge, og hadde lært seg både de klassiske språk gresk og latin og de viktigste vesteuropeiske kulturspråk. Han samlet i årene 1842-46 opplysninger om dialektene i landet, og gav i 1848 ut "Det norske Folkesprogs Grammatik" og i 1850 "Ordbog over det norske

Deens met een Noorse inslag, en schreven in het algemeen correct Deens, maar al wie in Noorwegen geboren was bezat ook een specifieke Noorse woordenschat, typisch Noorse woorden in verband met de Noorse arbeidsomstandigheden en de Noorse natuur. Ook toen al gebruikten velen al naargelang de omstandigheden dialect of een meer gestandaardiseerde taal.

Zij die na 1814 aan de nieuwe universiteit begon te studeren waren in de ban van de nationalistische ideeën die via de Franse revolutie en de Napoleontische oorlogen overal in Europa een groeibodem vonden. Ze werden ook beïnvloed door de romantische stromingen en de interesse voor het noordse verleden in de toenmalige Deense literatuur. De nationalistische stromingen zorgden voor een sterk zelfbewustzijn, dat zich o.a. uitte in het voornemen om een zelfstandige Noorse taal te creëren. Het debat dat over dit plan gevoerd werd, ging typisch genoeg meer over de manier waarop een Noorse taal gecreëerd zou worden dan over de vraag of een zelfstandige Noorse taal nodig was. Twee mogelijkheden werden besproken. De eerste was het vernoorsen van de Deense schrijftaal door de introductie van elementen uit de gesproken taal. De tweede, radicalere mogelijkheid was het scheppen van een nieuwe schrijftaal door uit te gaan van een "goed" Noors dialect, d.w.z. een dat de oude vormen bewaard had.

Van Landsmål naar Nynorsk

Het idee van een nieuwe Noorse schrijftaal was Ivar Aasens uitgangspunt. Aasen (1813-96) was een boerenzoon uit West-Noorwegen, en had zich op eigen houtje de klassieke talen Grieks en Latijn eigen gemaakt, en daarnaast ook de belangrijkste West-Europese cultuurtalen. Van 1842 tot 1846 inventariseerde hij de Noorse dialecten. In 1848 publiceerde hij "Det norske Folkesprogs Grammatik" ("Grammatica van

Folkesprog". I 1853 utgav han en samling språkprøver, "Prøver af Landsmaalet i Norge", og der hadde han også tatt med noen tekster med normalisert språk. Dermed hadde han skapt "Landsmaalet", det som siden 1929 offisielt kalles nynorsk. Det var ment som en fellesnevner for alle norske dialekter, men Aasen hadde først og fremst tatt utgangspunkt i det talespråket som stod det gamle norske skriftspråket nærmest, dvs. dialektene i indre fjordbygder på Vestlandet og fjellbygdene i Øst-Norge. Han valgte en etymologiserende rettskrivning, delvis fordi en slik ortografi skapte skriftspråkformer som svarte til de ordformene de mange forskjellige varianter i talemålet hadde utviklet seg fra, delvis fordi ordene dermed fikk en form som lå stavemåten i islandsk, dansk og svensk nærmere enn en mer "lydrett" (ortofon) stavemåte ville ha gjort.

Dialektgrunnlag

Aasen tok selv sitt nye språk i bruk i diktning, og flere andre gjorde det samme. Aasens nynorske språk fikk etterhvert atskillige tilhengere særlig blant dem som stod i opposisjon til det embetsmannspartiet som faktisk hadde styrt landet siden 1814. Da opposisjonen fikk makten i Stortinget i 1884, ble landsmålet anerkjent som et likestilt offisielt språk, og fra 1892 kunne skolestyrene for de enkelte skoler avgjøre om nynorsk eller "det almindelige Bogsprog" skulle være opplæringsmål i skolene. Flere skoler valgte Aasens landsmål, og i 1901 ble det fastsatt en offisiell rettskrivning for det, hvor en del av de mer arkaiske formene ble erstattet av former med et bredere grunnlag i dialektene.

de Noorse dialecten") en in 1850 "Ordbog over det norske Folkesprog" ("Woordenboek van de Noorse dialecten"). In 1853 gaf hij een verzameling dialectvoorbeelden uit, "Prøver af Landsmaalet i Norge" ("Dialectvoorbeelden uit Noorwegen") met daarin ook een aantal teksten in een door hem daaruit gestandaardiseerde taal. Daarmee was het "Landsmål", dat sinds 1929 officieel Nynorsk heet, een feit. Het was bedoeld als een soort grootste gemene deler van al de Noorse dialecten, maar Aasen was eerst en vooral uitgegaan van de dialecten die het dichtst bij de oude Noorse schrijftaal stonden, d.w.z. de dialecten die aan de Noorse fjorden en in de bergdistricten in Oost-Noorwegen gesproken werden. Hij koos voor een spelling die etymologisch verantwoord was, deels omdat een dergelijke orthografie resulteerde in een geschreven taal die beantwoordde aan de woordvormen waaruit de verschillende spreektaalvarianten zich ontwikkeld hadden, en deels omdat een dergelijke spelling dichter lag bij de spelling van het IJslands, het Deens en het Zweeds dan een op de uitspraak gebaseerde spelling.

Dialectbasis

Aasen gebruikte zijn nieuwe taal zelf in de fictie die hij schreef en vele anderen volgden zijn voorbeeld. Aasens Nynorsk kreeg na verloop van tijd aanzienlijk wat aanhangers, vooral bij wie in de oppositie zat tegen de ambtenartenpartij, die sinds 1814 feitelijk het land bestuurde. Toen de oppositie in 1884 in het parlement de macht overnam, kreeg het Landsmål de status van officiële taal, en vanaf 1892 konden de schoolbesturen voor elke school afzonderlijk zelf beslissen of er Nynorsk of "det almindelige Bogsprog" ("de gewone boekentaal") gebruikt zou worden. Nogal wat scholen kozen voor Aasens Landsmål, en in 1901 werd er een officiële spelling voor vastgelegd, waarin een deel van de meer archaische vormen vervangen werden door vormen die een bredere basis in de dialecten hadden.

Fra dansk til bokmål

Den andre linjen i utviklingen av et selvstendig norsk språk, fornorskninglinjen, forutsatte et gradvis opptak av norske ord og former. En av de viktigste forkjempere for denne linjen var Knud Knudsen (1812-95). Han var lærer i den videregående skole og en ivrig tilhenger av den danske språkforsker Rasmus Rask's ønske om å skape en rettskrivning der stavemåten svarte til uttalen. Fra 1840-årene begynte Knudsen å arbeide aktivt for å gjennomføre en rettskrivningsreform i Norge etter den linjen, og han ville bygge sin nye rettskrivning på språket i Norge slik det lød i de dannedes munn. Han aksepterte med andre ord den norske uttalen av det felles dansk-norske skriftspråk som normgivende for et norsk standardtalemål. Han møtte atskillig motbør og kritikk fra motstandere som ikke ønsket noe brudd med den danske tradisjon, og som mente at opptak av norske ord og talemålsformer i et skriftspråk som faktisk var dansk ville skape en smakløs blanding.

Nordiske trekk

Knudsen kom til å få stor innflytelse på den forfattergenerasjon som begynte å skrive i 1850-årene, først og fremst Henrik Ibsen og Bjørnstjerne Bjørnson, fordi han var språklig rådgiver ved teateret hvor deres dramaer ble oppført.

Den viktigste forskjell mellom dansk og dansk-norsk uttale hadde sitt grunnlag i at norsk (og svensk) hadde bevart enkelte fellesnordiske trekk hvor dansk hadde utviklet seg bort fra det fellesnordiske. Således hadde norsk i en mengde ord p, t, k, hvor dansk hadde b, d, g, norsk bake, rot, krype mot dansk bage, rod, krybe (jfr. eng. bake, root,

Van Deens naar Bokmål

De andere strekking binnen het streven naar een eigen Noorse taal, ging uit van een graduele introductie van eigen Noorse woorden en vormen. Eén van de belangrijkste pleitbezorgers voor deze strekking was Knud Knudsen (1812-95). Hij was leraar middelbaar onderwijs en een enthousiaste discipel van de Deense linguïst Rasmus Rask. Rask was een voorstander van een spelling die conform de uitspraak was. Vanaf de jaren 1840 begon Knudsen actief campagne te voeren voor een dergelijke spellinghervorming in Noorwegen. Hij wou zijn nieuwe spelling baseren op de taal die in Noorwegen door de "ontwikkelde" mensen gesproken werd. Hij aanvaardde met andere woorden de Noorse uitspraak van de Noors-Deense schrijftaal als normerend voor een Noorse standaardtaal. Hij kreeg aanzienlijke tegenwind en kritiek van tegenstanders die geen breuk met het Deens wilden, en die vonden dat het toelaten van Noorse woorden en uitdrukkingen in een geschreven taal die in feite Deens was, voor een smakeloze mengtaal zou zorgen.

Noordse trekken

Knudsen zou grote invloed uitoefenen op de generatie auteurs die in de jaren 1850 hun intrede maakten, vooral dan op Henrik Ibsen en Bjørnstjerne Bjørnson, want hij was taaladviseur bij het theater waar hun stukken opgevoerd werden.

Het belangrijkste verschil tussen de Deense en de Deens-Noorse uitspraak lag in het feit dat het Noors, net zoals het Zweeds, een aantal gemeenschappelijke, oudere kenmerken behouden had die in het Deens niet meer voorkwamen. Zo waren er in het Noors heel wat woorden met p, t, k, waar het Deens b, d, g, had: Noors "bake", "rot", "krype" tegenover Deens "bage", "rod",

creep). Skriftspråket fulgte dansk uttale, og i slike tilfeller ville Knudsen at norsk rettskrivning skulle følge den uttale som på hans tid var den vanlige i dattet dagligtale, dvs. ordene skulle skrives med p, t, k. Jo mer foreningen med Danmark kom på avstand, jo sterkere ble det særnorske innslaget både i ordforråd, stavemåte og tildels også i syntaks.

Det var først og fremst i skjønnlitteraturen fornorskningstendenser satte spor, byråkratenes språk forandret seg lite. Men forfatterne var ofte inkonsekvente i opptak av norske ord og former, skriftspråket ble hos mange en nokså usystematisk blanding. Forkjemperne for fornorskingslinjen gikk derfor inn for en fullstendig reform av den offisielle rettskrivningen, og denne reformen ble gjennomført i 1907 og 1917. Dermed var det skapt et nytt norsk skriftspråk; forbindelsen med dansk var brutt.

Samnorsk?

Fra 1917 gjelder i alt vesentlig de samme rettskrivningsprinsipper for begge de norske språkene, stavemåten er etymologiserende i begge, med innslag av lydrette, ortofone former. Forskjellene i stavemåte er fra og med 1917 ikke uttrykk for to forskjellige skriftradisjoner, men for virkelige språkforskjeller.

Reformtilhengere som Knudsen hadde regnet med at det dansk-norske språket ville fortsette å forandre seg og bli stadig mer norsk, inntil det vokste sammen med landsmålet til et felles norsk språk. Ved rettskrivningsendringen i 1917 ble veien åpnet for en videre utvikling i denne retningen ved at en rekke særnorske former som ikke hørte til i datidens dannede dagligtale ble satt opp

"krybe" (cf. Engels "bake", "root", "creep"). De skrifftaal fulgte de Deense uitspraak, en in die gevallen wou Knudsen dat de Noorse spelling de uitspraak zou weergeven die in zijn tijd gebruikelijk was in de beschaafde omgangstaal. De woorden dienden dus met p, t, k, geschreven te worden. De typisch Noorse inslag qua woordenschat, spelling en in zekere mate ook zinsbouw nam toe naarmate de unie met Denemarken verder in het verleden kwam te liggen.

Die trend was vooral merkbaar in de literatuur; de taal van de administratie bleef grotendeels ongewijzigd. Maar de schrijvers waren vaak inconsequent in het vernoorsen van hun taalgebruik: hun schrifftaal werd vaak een mengelmoes waarin de coherentie ver te zoeken was. De aanhangers van de vernoorsing wensten daarom een volledige hervorming van de officiële spelling. Die hervorming kwam er in 1907 en in 1917. Het resultaat was een nieuwe Noorse schrifftaal; de band met het Deens werd verbroken.

Eén Noorse taal?

Vanaf 1917 gelden zo goed als dezelfde spellingprincipes voor beide Noorse talen: de spelling heeft een etymologische grondslag, met daarnaast fonetische correcte vormen. Vanaf 1917 illustreren de spellingverschillen tussen beide talen geen verschil meer in spellingconventies, maar echte taalkundige verschillen.

Reformisten zoals Knudsen gingen er vanuit dat het Deens-Noors verder zou evolueren en voortdurend "Noorser" zou worden tot het met het Landsmål tot één taal versmolt. Bij de spellinghervorming van 1917 werd de weg daarnaar toe verder geëffend door het opnemen van een reeks alternatieve en typisch Noorse vormen die geen deel uitmaakten van de toenmalige verzorgde omgangstaal. Deze alternatieve vormen

som alternative, valgfrie former i rettskrivningsreglene. De valgfrie formene ble bare i liten grad tatt i bruk, og for å sette fart på utviklingen ble det gjennomført en ny rettskrivningsreform i 1938, hvor en mengde utradisjonelle former var gjort obligatoriske, samtidig som mange tradisjonelle skriftspråkformer ble utelukket fra rettskrivningen. Protestene fra konservative språkbrukere var til å begynne med sterkest på nynorsksiden, men etter krigen vokste kritikken på bokmålssiden til en storm, en protestbevegelse ble organisert, og foreldre begynte å rette utradisjonelle former i barnas lærebøker tilbake til de ikke tillatte tradisjonelle formene.

Tilbakegang

Nynorsken hadde gått fram i hele perioden fra omkring 1900, og i 1944 nådde den toppen; i det året hadde 34 prosent av norske barn nynorsk som hovedmål. Men så begynte nedgangen. Store deler av de skolekretsene som var vunnet i siste del av ekspansjonstiden gikk tapt, og fra 1970-årene har mellom 16 og 17 prosent hatt nynorsk som hovedmål. Det betydde ikke bare tap for nynorsken, men også at de politiske partiene ikke lenger behøvde å ta så mye hensyn til nynorske pressgrupper. Urbanisering og industrialisering av landet kom også til å svekke nynorskens stilling, i og med at den stod sterkest i distrikter hvor primærnæringene spilte den største rollen.

Presset fra tilhengerne av tradisjonelle former på bokmålssiden førte til at en stor del av disse formene ble tillatt igjen ved rettskrivningsjusteringer i 1959 og 1981. Til gjengjeld gikk tradisjonelistene med på at de utradisjonelle formene skulle stå i rettskrivnings-ordlistene. Det

werden maar weinig gebruikt, en om de evolutie te bespoedigen werd er in 1938 een nieuwe spellinghervorming doorgevoerd: een groot aantal niet-traditionele vormen werden verplicht gemaakt en vele traditionele vormen uit de schrijftaal werden afgevoerd. Het protest daartegen kwam eerst vooral van Nynorsksprekers, maar na Wereldoorlog II kwam er van de Bokmålzijde een storm van kritiek los. Er kwam een protestbeweging op gang, en ouders begonnen de niet-traditionele vormen in de leerboeken van hun kinderen te wijzigen in de niet meer toegelaten traditionele vormen.

Achteruitgang

Vanaf rond 1900 had het Nynorsk onophoudelijk aan aanhang gewonnen, en in 1944 bereikte het zijn top: voor 34 procent van de Noorse kinderen was het toen "hovedmål". Maar toen begon de teruggang. Veel van de scholen die tijdens de laatste periode van expansie voor Nynorsk gekozen hadden, kwamen daarop terug, en sinds de jaren 70 is Nynorsk voor tussen 16 en 17 procent van de leerlingen "hovedmål." Dat betekende niet alleen dat het Nynorsk terrein verloor. Het betekende ook dat de politieke partijen niet zoveel aandacht meer hoefden te besteden aan de Nynorsklobby. Ook de verstedelijking en de industrialisatie van Noorwegen verzwakten de positie van het Nynorsk, omdat het het sterkst stond in de districten waar landbouw en visserij het belangrijkste waren.

De druk van de aanhangers van de traditionele Bokmålsvormen leidde ertoe dat een groot gedeelte van deze vormen bij de spellingsaanpassingen van 1959 en 1981 weer toegelaten werden. Als tegenprestatie stemden de behoudsgezinden ermee in dat de andere, niet-traditionele vormen, in de

betyr igjen at den någjeldende rettskrivningsnormal har mengder av dobbeltformer, "radikale" og "moderate" former som de gjerne kalles, som elevene kan velge mellom. Det kan være tvilsomt nok om det er elevene som velger, og om det er fornuftig å la dem velge, men i den norske språksituasjonen slik den nå en gang er, må man ofte leve med kompromisser.

"Tal dialekt, skriv nynorsk"

Etterkrigstiden har vært dominert av det tradisjonelle bokmålet. Som et mottrekk mot bokmålsdominansen, oppstod det en bevegelse som kjempet aktivt for sammensmelting av de to språkene så snart som mulig. Tilhengerne var for en stor del velutdannede, ofte politisk radikale idealister. I 1960-70 årene ble de påvirket av de nye språksosiologiske synspunktene hos amerikanske og britiske forskere. De har først og fremst kjempet mot det tradisjonelle bokmålet, som de betrakter som en overklasse-dialekt, men de har også rettet skytset mot tradisjonelt nynorsk, og har formet slagordet "tal dialekt, skriv nynorsk" som et slags motto for moderne nynorskforkjempere. I og med at normalisert nynorsk talespråk står så svakt som det gjør, kan det være grunn til å tvile på om slagordet vil vise seg å være et effektivt kamprop.

Stabil situasjon

Bakgrunnen for slagordet er påstanden om at nynorsk er en fellesnevner for alle norske dialekter, og tanken er at hvis dialektene blir oppvurdert, vil folk oppdage dette og begynne å bruke nynorsk som skriftspråk. Det er riktig nok at dialektene har det felles med nynorsken at de har et mer komplisert bøyningssystem enn det tradisjonelle bokmålet, men samnorskforkjemperne

woordenlijsten zouden staan. Dat betekent dan weer dat de huidige woordenlijsten massa's dubbelvormen bevatten, waar de ene dan gewoonlijk als "radicaal" aangeduid wordt en de andere als "gematigd", en waartussen de leerlingen voortdurend moeten kiezen. Het valt te betwijfelen of het de leerlingen zelf zijn die kiezen en of het verstandig is ze te laten kiezen, maar met de huidige taalsituatie in Noorwegen zijn er nu eenmaal compromissen nodig.

"Spreek dialect, schrijf Nynorsk"

Sinds het einde van Wereldoorlog II heeft het traditionele Bokmål de overhand. Als reactie op die Bokmåldominantie ontstond er een beweging die zich actief inzette voor een zo snel mogelijke samensmelting van de twee talen. De aanhangers ervan waren voor een groot deel goed opgeleide, links-radicalen idealisten. In de jaren 1960-1970 werden ze beïnvloed door de nieuwe taalsociologische opvattingen van Britse en Amerikaanse onderzoekers. Ze zijn vooral in de aanval gegaan tegen het traditionele Bokmål, dat ze beschouwen als een dialect van de bovenklasse, maar ze hebben hun pijlen ook gericht op het traditionele Nynorsk. Hun slagzin "spreek dialect, schrijf Nynorsk", werd een soort motto voor de moderne Nynorskaanhangers. Aangezien het gestandaardiseerde gesproken Nynorsk zwak staat, is het twijfelachtig of deze slogan een effectieve strijdleuze zal worden.

Een stabiele situatie

De achtergrond voor de leuze is dat Nynorsk een gemeenschappelijke noemer is voor alle Noorse dialecten, en de achterliggende gedachte is dat wanneer de dialecten opgewaardeerd worden, de mensen dat zullen inzien en Nynorsk als schrijftaal beginnen te gebruiken. Het klopt dat de dialecten net als het Nynorsk een gecompliceerder systeem van verbuigingen en vervoegingen hebben dan het traditionele Bokmål, maar de ijverars

ser bort fra det faktum at systemene i de dialektene hvor nynorsk ikke har vunnet fram, i mange tilfeller er svært forskjellige fra systemet i de vestlige dialektene nynorsken bygger på.

Situasjonen er derfor den at forholdet mellom de to offisielle skriftspråkene har vært stabilt i flere år, bokmålet dominerer og utøver et press på nynorsken, og nynorsken er et minoritetsspråk. Bokmålets styrke ligger ikke bare i at det er skriftspråk for mer enn 80 prosent av befolkningen, men også at det har et sterkt og ekspanderende normaltalemål å støtte seg til. I tillegg til dette kommer det faktum at det er lettere å gå over til et mindre komplisert bøyningssystem fra et som er mer komplisert enn å gå motsatt vei, særlig når det mindre kompliserte systemet er allestedsnærværende. Men dermed er det ikke sagt at nynorsken vil gå under eller gå særlig mer tilbake, for den delen av landet hvor nynorsk er hovedspråk er et stort og sammenhengende område, og i dette området er ikke presset fra bokmålet så sterkt som i mindre stabile miljøer. Men nynorsken krever, som andre kjempende ideologier, et sterkt engasjement. I og med at det er så lett å gå over til bokmål, må den som flytter ut fra et tradisjonelt nynorsk miljø, bestemme seg til å holde fast på sitt eget språk i et miljø hvor de fleste bruker bokmål.

voor één enkele Noorse taal zien over het hoofd dat de systemen in de dialecten van de gebieden waar het Nynorsk geen ingang gevonden heeft, vaak erg verschillen van de systemen in de westelijke dialecten waarop het Nynorsk gebaseerd is.

De huidige situatie is dat de verhouding tussen de twee officiële talen al vele jaren stabiel is. Het Bokmål domineert en oefent druk uit op het Nynorsk, dat de taal van een minderheid is. De sterkte van het Bokmål ligt in het feit dat het voor meer dan tachtig procent van de bevolking de schrijftaal is en bovendien ondersteund wordt door een sterke en expansieve spreektaal. Daarbij komt nog dat het gemakkelijker is om over te schakelen op een minder gecompliceerd verbuigings- en vervoegingssysteem dan de omgekeerde weg te volgen, zeker wanneer het minder ingewikkelde systeem alomtegenwoordig is. Maar daarmee is niet gezegd dat het Nynorsk zal verdwijnen, of nog meer aanhang zal verliezen, want het deel van Noorwegen waar het de belangrijkste taal is, is een groot en samenhangend gebied, waar de druk van Bokmål niet zo sterk is als in minder stabiele districten. Maar het Nynorsk vergt, net zoals andere overtuigingen, een sterk engagement. Aangezien het zo gemakkelijk is om op Bokmål over te schakelen, moet wie een streek verlaat waar van oudsher Nynorsk gesproken wordt, vastbesloten zijn om zijn eigen taal te gebruiken in een omgeving waar de meerderheid Bokmål spreekt.

Noten

¹ "Samisch" als zodanig bestaat eigenlijk niet: er zijn verschillende dialecten en de onderlinge verschillen ertussen zijn vaak zo groot dat de sprekers elkaar soms niet verstaan.

² In het Noors worden de namen van talen met een kleine letter geschreven.

³ In 1995 had 16,45% van de lagereschoolleerlingen Nynorsk als "hovedmål"; in 2013 was dat 12,51%

⁴ Skandinavia" en "Norden" zijn geen echte synoniemen; "Skandinavia" = Denemarken + Zweden + Noorwegen; "Norden" = Skandinavia + Finland + IJsland + de Faeröer

De tekst "Få innbyggere, to språk" mag vrij gedistribueerd worden.